Sebestylizace Boženy Němcové v dopisech manželovi

Lucie Římalová

Jedním z mnoha zajímavých jevů v dopisech B. Němcové je rozmanitost pisatelčiných sebestylizací, tj. způsobů, jak v textu prezentuje sama sebe. Analýza textu a prostředků v něm užitých samozřejmě nerekonstruuje skutečné „tváře" psychofyzické osoby B. Němcové, nýbrž „tváře" subjektů označovaných A. Macurovou (1983, s. 33) jako subjekty produktora a narátora. Tyto subjekty jsou v textu implicitně, resp. explicitně ztvárněny a k psychofyzické osobě pisatelky odkazují (srov. Macurová, 1983, s. 32-33).

Sebestylizace je součástí komunikační strategie - autorka podle svého záměru volí (mj.) i to, jak v textu ztvárňuje sama sebe. Sebestylizace nemusí být vědomá a nemusí být „maskou", podobou umělou.

Prostředky vyjádření sebestylizace jsou z mnoha rovin komunikátu, mohou být jazykové i mimojazykové. V dopisech B. Němcové mezi jazykové prostředky patří např. označování sebe samé a hodnotící výroky o sobě, komunikační funkce a způsoby jejich indikace, strukturování a organizace textu atd. Mnoho vyplývá i ze způsobu ztvárnění subjektu receptora/adresáta a volby komunikační perspektivy, tj. výběru skutečnosti a způsobu jejího ztvárnění v komunikátu (termíny A. Macurové, srov. Macurová 1983, s. 27 a 32-33). Z mimojazykových prostředků může sebestylizaci indikovat např. volba písma, grafická úprava, výběr papíru atp.

„Tváře" či „podoby", které na sebe bere subjekt narátora/produktora v dopisech B. Němcové, bývají v textech určených různým adresátům různé. Ani v dopisech jednomu a témuž adresátovi však obvykle „tvář" není jen jedna. Pozoruhodná je rozmanitost sebestylizací např. v dopisech manželovi, Josefu Němcovi.[1]

Z „tradičně ženských" rolí matky, hospodyně a manželky, které bychom očekávali u ženy žijící v 19. stol. (srov. Lenderová 1999), je v dopisech manželovi nejvíce zdůrazňována role matky. Projevuje se v různých tvrzeních o dětech, starosti o ně atp., např.: *Tak Ti toho*

[1] Dopisů manželovi je dochováno a ve spisech B. Němcové publikováno 34. Části některých dopisů, které B. Němcová psala, když byla na cestách, jsou však určeny celé rodině.

kluka posílám - ale jen, prosím Tě, ať se nenastydne a potom ať něco nejí, co by si zkazil žaludek. - A pak nesmí dlouho zůstat, aby nezmeškal mnoho hodin, musí se přece buď k tomu kreslení nebo modelování odhodlat (III, 207).[2]

Role hospodyně je v dopisech manželovi ve srovnání např. s dopisy některým přítelkyním spíše potlačena a omezuje se jen na několik okruhů činností. Relativně málo jsou zmiňovány domácí práce - objevuje se motiv jídla (většinou popisy toho, co jedli, málokdy zmínky o tom, že pisatelka něco vařila) a péče o oděvy (např. přešívání oděvů a získávání obnošeného šatstva od jiných lidí). Nejvýraznějším motivem spojeným s domácím hospodařením jsou starosti s finančním zabezpečením domácnosti, např.: *Činži jsem ovšem zaplatila hned první dni, protože jsem si to už tak nechávala u Šálka, - ale z čeho žít, ani vindry od nikoho nevidím, mimo co jsi mi tu 5 fr. poslal, která mi přišla vhod. Teď ševcové také musím dát ještě 6 fr., ona jde z Prahy - a pak do zastavárny také asi 3 fr., a potom je hned člověk v bryndě, když beztoho jen vždy těch pár zlatých mám* (III, 198).

K roli manželky a partnerky odkazují explicitně např. následující podpisy a oslovení: *Tvá upřímná žena N* (II, 281); *Tvá upřímná žena B* (III, 96-100); *Milý muži!* (např. II, 74). Implicitně je tato sebestylizace indikována zájmem o manželovy problémy v práci, snahou mu pomáhat a vyznáními, že ji manžel schází, např.: *Také o Tobě se mi někdy živě zdá, a pak se mi celý den jaksi stýská a dala bych za to pět grošů, jak je někdy nemám, kdybych Ti mohla ruku podat. My jsme se už jaktěživi jeden druhého dost nazlobili a natrápili, ale já vím přece, že mne upřímně miluješ, a já, byť i podivínské nápady měla a svů hlavu tvrdou, přece mám také srdce upřímné a neopustila bych Tě v ničem* (III, 64-65).

Nesymetricky je partnerský vztah pisatelky a adresáta ztvárňován tam, kde pisatelka adresátovi dává rady - ona je tedy v pozici „odborníka". Jako zkušenější vystupuje pisatelka často v případech, kdy jde o vyrovnávání se s problémy, s chudobou atp., např.: *Buď zdráv a nestejskej si, to není pranic platné! Lepší, když člověk to břemeno nese s veselou odhodlanou myslí, než aby pod ním hekal* (II, 281). Řada rad se týká písemných aktivit, zejména psaní dopisů, např.: *...Píš, že jsem ti psala, jak se o něho stará, děkuj mu a pros ho, aby i dále o něho jako otec pečoval, aby z něho byl šikovný zahradník (oni se nepočítají k řemeslu). Že tě okolnosti nutí nyní, že se nemůžeš sám ani starat o něho, ani přesvědčit o jeho chování, aby tedy on byl tak dobrotiv a opatrné oko na něho měl. Pozdravuj také paní*

[2] Římská číslice odkazuje k příslušnému svazku Listů B. Němcové, číslice arabská označuje číslo stránky.

jeho, krajanku svoji. - Já myslím, že to Fialu bude těšit, a ostatně je to take tvoje povinnost ...(II, 75).[3]

V dopisech manželovi jsou časté též popisy projevů náklonnosti jiných lidí k pisatelce, což souvisí s její sebestylizací jako ženy oblíbené, společenské, které ostatní důvěřují, rádi jí pomáhají, které si váží atp., např.: *V pondělí nechal mne farář odvézt do Bystrice a u Rarusu jsem slezla; věru mne ti lidé přijali, jak bych dítě jejich byla. Ona mi večér sama postel vyhřívala a do postele mne ukládala. Bože jak mi bylo hezky do rána* (II, 148). Nechybějí ani zmínky o mužích, kteří o pisatelku jevili zájem, např.: *...nechci s tou společností nic mít; jsou to nejvíc mužský a rádi by mi chvíle chtěli ukrátit a spolu sobě, ale já o ně stojím jen k večeru, když musím zase do lázně, neboť to mi je samotné v tom černém, vířícím zrcadle ouzko. A ženská se žádná v něm nekoupá, to je nejstudenější* (II, 127).

Pisatelka je představována rovněž jako aktivní, samostatná a nebojácná. Vyjednává s úřady či organizuje vydávání památek na Slovensku. Nebojí se cholery nebo policie, mívá strach pouze o rodinu a děti, což odpovídá sebestylizaci do role (dobré) matky. V textech vystupuje také jako vlastenka a žena s rozhledem, která se vyjadřuje k politice a podobným tématům. Někdy na základě této sebestylizace vymezuje sebe a manžela v kontrastu k ostatním, kteří nejsou tak dobrými vlastenci a smýšlejí „maloměšťácky" (srov. např. níže uvedenou ukázku III, 27).

V některých dopisech B. Němcová popisuje - často otevřeně - své zdravotní potíže. Této sebestylizace do role nemocné někdy i využívá, např. když se ještě nechce vrátit do Prahy, přestože manžel si to přeje: *Vidíš, milý muži, jestli mně přeješ, abych byla zdravější, tedy už snášej ten kříž trochu - neboť to beztoho všecko jen od toho, že si sám - To víš že první dni mi málo vše bylo platno, já se teprv nyní začínám spravovat a tok ztrácím, přijdu do Prahy, bude to starý, sotvaže se tam obrátím, sežloutnu a seschnu zase* (II, 159).

Důležitá je sebestylizace do role spisovatelky. V dopisech manželovi je charakterizována třemi rysy:

a) Jsou zdůrazňovány finanční výsledky práce, např. *...Nyní píšu to, co do Perlí chci dát, to je ten almanach, co daji císaři, to prý mi daji peníze hned. Uvidím. Ale ono toho víc nesmí být než arch, co to bude take. 20 f CM. Pak dodělám tu babičku. Nakladatele už mám. Dostanu 14 f CM za arch - Myslím že toho 10 archů bude* ...(II, 76).

[3] O obdobných radách v dopisech synu Karlovi srov. Macurová 1996. Role „odborníka přes psaní a dopisy" nepochybně souvisí s rolí spisovatelky.

b) Většina zmínek o spisovatelské práci vyznívá pozitivně. Autorka se stylizuje jako schopná a úspěšná. Zastírá např. tvůrčí krizi - zatímco např. sestře Adéle o ní píše otevřeně, manželovi sděluje pouze, že se jí pracuje obtížně: *Kdybych jen mohla pracovat, ale ani nevěříš, jak je to v mé hlavě; sotva že to pracuju* (III, 115). Nepřímo se manželovi jako schopná spisovatelka staví i ve sděleních o tom, že ostatní ji a její práci znají, např.: *Pomyslete si, v Sv. Ondreji našla jsem moje báchorky u hospodské - Slovačky, a zde v hostinci znají take „Boženu Němcovú"; on je Čech* (II, 156-157).

c) Spisovatelství je pojímáno jako všední práce, ne vznešené umění (srov. povzbuzování manžela a syna Karla, aby také něco psali či sbírali lidovou slovesnost). Svou práci hodnotí např. následujícím způsobem: *Jednou budou děti mít přece po mně památku, protože ty pohádky ještě několikrát vyjdou, to se vždy čísti bude, dokud na světě děti budou. [...] Potom i ostatní, co jsem psala, nepodléhá času, poněvadž je to opis národních mravů a života, který se vždy študovat bude a zajímat, a snad v pozdějších dobách více než nyní. Až civilisace mnoho a vše setře, pak se budou ohlížet po knihách, kde by prameny našli k studium národopisu; - a pak snad mnohý bude Boženu citovat* (III, 229-230).

Věcnost a zdůraznění finanční stránky je v dopisech Josefu Němcovi možné sledovat nejen u sebestylizace do role spisovatelky. Např. o kanárkovi, který uletěl, píše manželovi, jakou měl cenu v penězích: *Ty dni nám vylítl kanár a už jsme ho nedostali. Bylo nám ho všem líto. Chytili ho prý v blízkých domech v Řeznické ulici, ale kdopak ho dá - soudit se oň nebudem. Zle se mít nebude; ale pěkně zpíval, každý by zaň dal 2 f. KM, kdo je milovník. - Tak má člověk všude jen škodu* (III, 64). V dopise V. Č. Bendlovi u stejného motivu však peníze nezmiňuje, ale zdůrazňuje lítost nad ztrátou ptáčka: *Ty dni nám ulítl náš malý zpěváček, kanárek, pro něhož jsme všicni plakali, - já si ho vychovala a velmi pěkně zpíval* (III, 67).

Různé sebestylizace se v textech dopisů často proplétají, a to i na malé ploše textu. V následující ukázce se mísí role partnerky, spisovatelky, matky a ženy - vlastenky, která má určitý rozhled: *Ty i já, my jsme tuze těm maloměstským náhledům a té sprostotě smejšlení odrostli, než abychom se cítili šťastní v tom navždy žít. - Já bych Ti tam nešla, to Ti upřímně povídám - pak na nic ohled nebrala. Já chci, abychom spolu žili, a přičiním se také, seč jsem, aby se to stalo, ale já chci tím si pokoj dobýt, chci spokojeně žít a pracovat v tom, co mne těší, tam bych to nemohla. A co děti?* ...(III, 27).

Volba sebestylizace (či sebestylizací) je jedním z rysů, kterými se liší dopisy určené jednomu adresátovi od dopisů určených adresátovi jinému. Sebestylizace do téže role (např. matky či spisovatelky) bývá v dopisech různým lidem rozmanitě variována. Tato krátká sonda nemohla postihnout všechny sebestylizace a jejich varianty v dopisech všem

adresátům, pokusila se však představit problematiku sebestylizací B. Němcové alespoň na materiálu dopisů manželovi. V analyzovaném souboru textů se vyskytují sebestylizace do role matky, hospodyně, manželky, partnerky a rádkyně, spisovatelky. Pisatelka vystupuje také jako žena zkušená, oblíbená, samostatná, aktivní, nebojácná i nemocná atd. Některé z rolí, např. role aktivní ženy, která se realizuje svou tvůrčí prací, jsou pro ženu 19. století spíše netypické. S rolemi „tradičními" bývají spojovány méně tradiční prvky, např. role hospodyně je spíše než s domácími pracemi asociována s obstaráváním peněz na domácnost, tedy prvkem příslušícím spíše tradiční roli mužské.

Literatura:

Němcová, B. (1951-1961), Listy I-IV. Praha.

Lenderová, M. (1999), K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století. Praha.

Macurová, A. (1983), Ztvárnění komunikačních faktorů v jazykových projevech. Praha.

Macurová, A. (1996), Kávu nepí, nekuř mnoho (...) a o peníze mu nepíš. Život a komunikace podle Boženy Němcové. In: Nebeská, I. - Macurová, A. (eds.): Jazyk a jeho užívání. Praha, s. 230-239.

Jsem příliš sexy pro tištěný referát

Markéta Slezáková

Nedávno se na tramvajových zastávkách, na obřích plakátech, v časopisech i v televizi začala objevovat reklama na novou službu firmy Eurotel. Plakáty se zelenkavým podkladem a vyzývavě vyhlížejícími mladými lidmi nás lákají, abychom začali používat mobilní telefon nejen jako komunikační prostředek, ale i jako zdroj informací. Nově nabízená služba nám má umožnit přímé a samozřejmě rychlé a kvalitní připojení na Internet. Pomocí takového připojení budeme moci kdekoli a kdykoli ze svého mobilního telefonu: nahlížet na Internet, zajišťovat si letenky, rezervovat vstupenky, provádět bankovní příkazy, apod. Mladí, nezávislí lidé různé barvy vlasů a pleti novou službu na plakátech přímo nenabízejí, pouze konstatují, že oni jsou příliš sexy na to, aby vyvíjeli určitou činnost. A právě jazykové ztvárnění tohoto předpokladu nás na plakátech zaujalo. Jsou mladí lidé příliš sexy **pro** fronty u přepážek, nebo jsou příliš sexy **na to, aby** stáli fronty u přepážek? Jsou až příliš sexy **pro** surfování v kanceláři, nebo jsou až příliš sexy **na to, aby** surfovali v kanceláři? Na billboardech se setkáme s variantou první, tedy s předložkou *pro*, např. *Jste dost sexy pro olympijské hry?* Někdy je ovšem reklama doplněna, např. v časopisech, krátkou informací o nové službě. Pak je zakončena variantou sloganu, který má ale tentokrát podobu souvětí *Nebo snad nejste příliš sexy na to, abychom se v Sydney potkali?*

Podíváme se nejprve, jak je věta typu *Jsem příliš sexy na to, abych...*, charakterizována v některých českých gramatikách:

Skladba spisovné češtiny (1986, dále jen SKSČ) k těmto větám uvádí: „Následek velké (nadměrné) nebo malé míry, intenzity děje nebo vlastnosti nazývá se v tradičních gramatikách účinek." (SKSČ, s. 379)

Podobným způsobem jako Skladba spisovné češtiny popisuje věty účinkové akademická Mluvnice češtiny 3 (1987, dále jen MČ3): „Fakt jedné propozice je prezentován jakožto důsledek nebo následek faktu propozice jiné, přičemž se tento důsledek nebo následek chápe jako charakterizace velké míry nějakého děje nebo vlastnosti (tj. obsahu propozice první) nebo jako tzv. účinek. Základní výrazovou formou je tu forma hypotaktická." (MČ3, s. 485) Z hlediska uskutečnění je účinek možno charakterizovat: „1) jako reálný fakt; 2) jako účinek možný; 3) jako cíl; 4) jako účinek nemožný" (MČ, s. 486). Jeden z podtypů 4. skupiny odpovídá typu vět, se kterým v našem příspěvku pracujeme, tedy větám typu *Jsem příliš sexy na to, abych...*: „účinek je nereálný pro příliš velkou nebo malou míru vlastnosti či děje, který je uveden ve větě nadřazené. Tato neobvyklá míra je vyjádřena obvykle